

Het Beleefde Genot vzw

4de Thomas Mann-lezing

To care or not to care

*Over Bruto Nationaal Geluk
en acrobatische ethiek, een
expeditie van ik/mij tot jij tot
wij(k) tot wereld.*

LEONOR WIESBAUER

Zondag 27 april 2014, GC Groene Meersen, Zedelgem

Bijlage Toverberg 33 – Zomer 2014

To care or not to care

**Over Bruto Nationaal Geluk en acrobatische ethiek,
een expeditie van ik/mij tot jij tot wij(k) tot wereld.**

Goede morgen allemaal,

Aan de inrichters, dank u wel voor de uitnodiging en aan de aanwezigen proficiat voor uw nieuwsgierigheid om te komen luisteren naar een illustere onbekende.

Eigenlijk is de titel, en dat ligt dan in de lijn van Fichte, zoals de inleider daarnet aankondigde, *to care or not to care*. Het is natuurlijk ook een Shakespearejaar en met die titel heb ik eigenlijk willen stellen hoe cruciaal eigenlijk *to care* is bij de zijnsvraag en ik wil dat in de loop van mijn betoog, of van mijn reisverhaal koppelen aan concepten als Bruto Nationaal Geluk, acrobatische ethiek. Dus ik neem u mee op een expeditie van mij tot jij tot wijk tot wereld.

Mijn point de départ, mijn uitgangspunt, het vertrekpunt ligt bij mij in een onwaarschijnlijk mooie tekst, en ik vermoed dat u van mooie woorden houdt, een koorzang uit *Antigone* van Sophocles, af en toe moeten mijn studenten die uit het hoofd leren. Het is de kwintessens van mijn lessen Wereldbeeld dat aan de basis ligt van het lesgeven over wereldverbeterprojecten, het opvoeden van mijn kinderen en het vormen van mijzelf.

“Veel is vreemd op deze wereld, niets is vreemder dan de mens. Hij raast over de wilde zee, bij storm en ontij reist hij langs de hoge golven, jaar na jaar mat hij de aarde af, godin van alle goden, onsterfelijk en onvermoeibaar, hij ploegt, de dieren trekken voren, hij vangt de vogels in zijn netten, hij vindt de vissen in hun maas, hij is vernuftig, met zijn kunst temt hij de geiten uit de bergen, de paarden wild van manen en de stier legt hij het juk om sterk en onverzettelijk, hij spreekt, denkt, snel als de wind, hij maakt wetten voor de stad, hij beschermt zich tegen koude, regen, bliksem, hij weet raad op alles, radeloos zal hij wel nooit meer zijn, ongeneeslijk ziek geneest hij zich, alleen de dood kan hij nog niet ontkomen en met zijn kunst groter dan verbeelding, zijn vernuft, wil hij vandaag het kwaad en gisteren het goed. Eert hij de wetten en de goden, dan is zijn stad groot, maar is hij driest dan vergaat mijn stad, dan is hij mijn vriend niet meer, ik wijs hem uit mijn huis.”

Dit vernuft groter dan verbeelding is wat Levinas noemt: *“L’homme c’est la rupture avec l’ordre de la nature.”* Of met andere woorden: vrijheid. En om die vrijheid nogmaals te bejubelen, want het is een lofzang, het is een waarschuwing, maar het is ook een wake-up call, want 25 eeuwen geleden. Ik vond hem 20 eeuwen daarna terug in een tekst uit het werk van Pico della Mirandola. Het is een toespraak van de goden aan de mens: *“Wij hebben u, o Adam, geen bepaalde woonplaats, geen eigen aangezicht, geen enkele speciale taak gegeven opdat gij die woonplaats, dat aangezicht en die taak die ge verkiest, verwerven en bezitten zult naar uw eigen wil*

en wens. Voor alle andere wezens is de natuur vast omlijnd en binnen de door ons voorgeschreven wetten beperkt. Gij zult die voor uzelf bepalen, door geen grenzen belemmerd, naar eigen vrije wil, naar waar ik u heb toevertrouwd. Ik heb u midden in het heelal gezet, opdat ge van daaruit gemakkelijker alles rondom u zien kunt wat er in de wereld is en wij hebben u niet hemels, noch aards, niet sterfelijk noch onsterfelijk gemaakt opdat ge als een vrij en soeverein kunstenaar uzelf boetseert en modelleert in de vorm die ge verkiest. Het staat u vrij naar het lagere, het dierenrijk te ontaarden. Maar ge kunt u ook verheffen tot het hogere, het goddelijk rijk, door eigen wilsbeschikking.”

De reis, de expeditie waarop ik u wil meenemen gaat in drie etappes. De eerste etappe is het curriculum vitae, het leven als reisverhaal.

De tweede etappe bestaat uit een omgevingsanalyse, een diagnose.

De derde etappe staat onder de titel ‘to care or not to care’. Dit is een reis, maar tegelijkertijd ook een bloemlezing. En aan die bloemlezing wil ik nog enkele woorden toevoegen van bijvoorbeeld Charles Taylor: *“Een zelf hebben – de vraag naar identiteit, wie is iemand? - een zelf hebben is het onderhouden van een verhaal dat zich uitstrekt over je hele leven, centraal staat je positie ten opzichte van het goede, het is een model van groei, het komt erop aan je leven te kunnen interpreteren als een bepaalde weg ergens naartoe.”* En ik citeer ergens uit het dagboek van de man, de pianist, misschien wel

bekend, die zegt: *“Ik ga nooit zomaar ergens heen.”* Het vormen van mensen en het behoeden van mensen is als het eindeloos bewerken van een tuin. Laten we aan het werk gaan.

(I. CURRICULUM VITAE)

Eerste deel, het curriculum vitae.

Mens zijn – en dat wordt door filosofen, meestal mannen, over het hoofd gezien – maar mens zijn begint vóór de geboorte. Mens zijn begint bij de innesteling. En dat gegeven, als we ons daarvan bewust zijn dan worden we ons misschien meer bewust van het ingrijpende van de geboorte en van dat wat zich daarna tussen geboorte en dood afspeelt. Ik citeer Ronald Lynn, de psychanalyticus uit het boek, *Sferen* (een trilogie) van Peter Sloterdijk. *“Misschien was de innesteling – dus de conceptie, de innesteling van een zaadcel in een eikel en daarna nestelen die zich in de baarmoeder in, dat is dus die beweging... - Misschien was de innesteling wel even schrikwekkend en wonderbaarlijk als de geboorte zelf, ze klinkt immers in onze ervaringen mee wanneer we ingezogen, meegesleurd, binnengetrokken, naar beneden getrokken worden, wanneer we gered, gereanimeerd, ondersteund, vriendelijk opgenomen worden, wanneer we ergens proberen binnen te dringen en toch buitengesloten zijn, wanneer we omkomen van vermoeidheid en uitputting, wanneer we buiten onszelf zijn, hulpeloos, impotent enzovoort.”*

Wel, Dames en Heren, de geboorte is de omkering van de innesteling en de ontvangst die iemand door de postnatale

wereld wordt bereid roept in ons een sympathetische echo op van onze eerste opname in onze prenatale wereld. Bij onze geboorte wordt de wereld mijn moederlichaam, het lichaam van mijn moeder was mijn eerste wereld en hét moederlichaam staat aan het begin van de reeks van verbanden, reservoirs van alle dingen waarin men is: een kamer, een ruimte, een tijd, een verhouding, een stemming, alles wat iemand omgeeft, wat in de buurt is. Eenieder die ik nabij weet, mijn atmosfeer, mijn omstandigheden – circumstances – mijn omgeving, de wereld...

De geboorte. Onze levensgeschiedenis begint in de geboortigheid van de moederschoot: *“Onze eerste atmosfeer - en nu citeer ik uit mijn eigen werk - wat een ervaring, die wereld is mij, die wereld is er voor mij, een verzekerde verzorging, vanzelfsprekend en onvoorwaardelijk, wat een veilige en behaaglijke situatie en bij de geboorte worden we uit die wereld in dé wereld geworpen.”* Een emigratieshock – paradise lost – een verlies dat we nooit helemaal, nooit alleen te boven zullen komen. Weg all-inverzorging, weg vatbaar universum. Plots naakt en aan ons lot overgelaten. Zelf moeten ademen en knokken voor ons voortbestaan. Als alles goed gaat – áls - zijn we letterlijk en figuurlijk in goede handen terechtgekomen, die ontvankelijk en gastvrij zijn, ons omwikkelen met doeken, met een naam, een nest, familie en traditie, een gemeenschap, een taal, een stad, een tijdsgeest en met inzichten en instrumenten hoe het nu verder moet. Emigratie is dus ook immigratie.

Van nature uit zijn we bij onze geboorte niet alleen kwetsbaar en verkeren we in een noodtoestand, we zijn ook uitgerust met een dosis narcisme, de energie en gerichtheid waarmee elk levend wezen en dus ook de mens alles in het werk stelt om zichzelf te handhaven. Eigen overleven eerst. Dat is voorlopig ook het enige wat bestaat. Dit prille hier en nu wezen eist daarom – gestuurd door het lustprincipe – uit almacht de maximale bevrediging van zijn behoeften, d.w.z. mateloos, totaal en wel meteen. I want it all and I want it now! Het resultaat van deze egotrip is niet alleen de bevrediging van de levensnoodzakelijke behoeften maar ook de lust die dat met zich meebrengt, niet het minst, de lust om zichzelf: ik ben een God in 't diepst van mijn gedachten. Le roi soleil, als het ware back to the good old days in de moederschoot ..., dat is dus die sympathetische echo, à la recherche du temps perdu. De realiteit buiten dat imaginaire ik, namelijk het reële binnen, noch de buitenwereld, noch de anderen bestaan tenzij in versmelting of als object van zelflust of gereduceerd tot instrument van eigenbelang: wat niet ik is, bestaat aanvankelijk niet. Maar de realiteit laat zich niet zomaar buiten sluiten en stelt sowieso – en gelukkig - paal en perk aan die egocratie, aan de almachtsillusie, aan de wens van alleenheerschappij, alleshebbij en grenzeloze expansiedrang. Willens nillens wordt het zelfingenomen wicht juist door zijn omgekeerd evenredige hulpeloosheid en afhankelijkheid uit die idyllische roes ontzet en uit noodzaak naar de buitenwereld, naar de andere gedreven. Le désir, c'est le désir de l'autre. En vanaf zijn geboorte wordt elk mensje gaandeweg meer en meer geconfronteerd met een onmiskbare en alomtegenwoordi-

ge realiteit en buitenwereld. Dus met andere wetmatigheden dan zijn egocratische. Namelijk met chaos, met de natuur en haar wetten, met normen van redelijkheid en zedelijkheid, met de gewassen van menselijkheid, cultuur, le discours de l'autre. Omdat zo'n totalitair 'egosysteem' ten dode is opgeschreven, is het alweer emigreren en immigreren, een gelukkige zaak. En zo ontstaan weliswaar om te beginnen uit eigenbelang een reëel ik en een wereld daarbuiten met alle gevolgen van dien.

De ontdekking van de wereld: verbijstering, verwondering. Waar ben ik? Opgroeien is gaandeweg ontdekken dat we deel uitmaken van een wereld die begint bij de moederborst, de wieg, de haard, maar ook verder reikt dan onze wijk, tot stad en verder. Gaandeweg ontdekken we goedschiks of kwaadschiks ook almaar meer nevenwereldjes met elk hun eigen sfeer, kant en kleur, bestemming en spelregels, kosten en baten. Tot we merken dat wijzelf en al die andere wereldjes deel uitmaken van die ene grote wereld, meer nog van een immens universum. Een adembenemende schepping die ons al miljoenen jaren voorziet van het nodige, ons omringt, omhult, herbergt. Zodat mensen niet alleen soortgenoten blijken te zijn maar ook lotgenoten. Ik denk aan het gedicht Zwerver-sliepde van Adriaan Roland Holst wanneer hij zegt "*laten we zacht zijn voor elkaar*". Het ik wordt op zijn plaats gezet als participant, deelnemer van een dubbele dimensie: de fysische, ruimte, tijd, materie en de symbolische orde of cultuur. Deel uitmaken van de wereld kan op verschillende wijzen: als patiënt en lijdzzaam ondergaan, als patiënt en willens nilens

slachtoffer zijn of als vormgever. Een mens wil niet alleen overleven, hij zal zijn leven ook vorm willen geven en kan dit vanuit zijn standpunt uitbouwen op een egocentrische, ego-cratische wijze, exclusief ik hier en nu, of op een sociaal-politieke wijze rekening houdend vanuit het ik met jij met wij met de wijk en de wereld, dus ook met toekomstige generaties. In het eerste geval gaat de mens destructief te keer, handelend uit extreem eigenbelang, uit louter geldgewin, uit machtswellust met als gevolg het negeren, het onderschatten, minachten, vergiftigen, bedreigen, onderwerpen, slopen, vernielen van de rechten en waardigheid van mensen en wereld, van natuur en patrimonium, van sociaal weefsel, collectief geheugen, de toekomstperspectieven, de utopische dimensie. In het tweede geval handelt hij op basis van duurzaamheid en dierbaarheid en zet zich mee in om niet alleen zichzelf maar zeker de anderen, het andere tot hun recht te laten komen door het overwinnen van de schaarste, het afwijzen van geweld en het ontplooiën van harmonie met elkaar en de omgeving. Er is dus die betekenis van de andere, het andere voor de zin van mijn bestaan. Wel, die andere, de wereld, zijn niet alleen te respecteren hulpmiddelen voor mijn overleven of hoe dan ook facts on the ground, maar zijn ook steeds doel van mijn doen en laten. Bovendien te ontdekken als mogelijke grond voor het graag bestaan, als remedie voor en zingeving van dit bestaan en wat hunkeren niet naar de ervaring onszelf te mogen beschouwen als de bron van het graag zijn van de ander.

Ik verwijst naar iets wat Henk daarjuist in zijn voorwoord aankondigde. In den beginne was misschien niet het woord maar de nood aan gehoor. Is daar iemand? En toen ontstond het woord, als smeekbede om antwoord, een kwestie van bestaan of niet bestaan. Kein ich ohne du. Ons bestaan is als een taaldaad, een uitroep en een oproep: geef mij een plaats in het verhaal. Laat mij de tegenwoordige tijd vervoegen, vervoeg mij, verbuig mij, bevestig mijn bestaan. Le désir, c'est le désir de l'autre. En niet alleen om den brode. Verlangen we niet voortdurend naar die en dat andere dat we zelf niet zijn? Op de wereld komen is dus meer en meer deel gaan uitmaken van het grote reisverhaal waardoor we in wezen nooit echt alleen zijn. Deel uitmaken betekent dan ook, hoe zelfstandig we ook zijn, een deel te zijn en zijn we niet daarom levenslang op zoek naar contact? Een akkoord, resonantie? Naar een thuisland in de samenhang met de wereld. Van mijn huid en huis tot mijn stad en het universum. In een samenhang met de mensen van hier tot ginder, in een samenhang van voorouders, van grootouders tot nakomelingen, generaties en geschiedenis. Grenzeloos. Met een partner, de meest intieme twee-eenheid die alle logica tart. Een geheel dat meer is dan de som der onderdelen. Een weefsel met sterke, dragende draden, soms met slappe koorden, soms met schitterend garen, met knopen en hiaten. Leven is dan meer en meer geboren worden. Voortdurend emigreren, meereizen in een verhaal met vallen en opstaan, omwegen en gemiste kansen, verwarrende kruispunten, bakens en nieuwsgierigheid, karavanen en oases, symbiose en synthese of soms antisferen. De aarde, het andere, zijn niet alleen een onvermijdelijke en

levensnoodzakelijke gegevenheid maar ook de meerwaarde van het eigen bestaan. Dat gegeven heb ik in een eerste roman Het Larsoncomplex, eigenlijk een novelle, proberen uit te schrijven. Het is het verhaal van die hunkering naar de andere, en ik denk dat die hunkering naar de andere, naar het andere de wezenlijke betekenis is van de bestemming van onze transcendentale drift, dus de drift om het driftmatige te overstijgen of wat Plato noemt, de Eros. Eros... ergo sum. In het Larsoncomplex heb ik de complexiteit van de hunkering op het microniveau van partner, het gezin, die constellatie beschreven en ik heb mij voor de titel geïnspireerd op de Zweedse schilder Carl Larson. Hij situeert zich ongeveer een eeuw geleden, bijna een nationale held van Zweden, naast IKEA. Carl Larson en ook zijn vrouw waren kunstenaars en hét onderwerp van zijn schilderijen en tekeningen en zijn dagboeken was zijn gezin, zijn kinderen, de omgeving, de sfeer daar en daarom zag ik eigenlijk helemaal zoiets als de hemel op aarde, het samenzijn...

Zo wou ik, op mijn blog of mijn website, een citaat uit *Bezouken rood* van Jeroen Brouwers, wat eigenlijk ook heel sterk mijn motto is: "*Niets bestaat dat niet iets anders aanraakt*" of een werk van Ruth Loos "*to be is to be related*". De bronnen van die eerste fase het leven als reisverhaal, of zoals ik daar net al zei, het mensenleven als een work in progress to be related heb ik ontleend aan Sloterdijk en Roger Burggraeve, een van mijn grote inspiratiebronnen, Erich Fromm, Emanuel Levinas, zijn *Totalité et infini*, en nog vele anderen.

(II. OMGEVINGSANALYSE)

Een mens met dat vernuft, zoals Sophocles het noemt, met dat vernuft groter dan verbeelding, met die vrijheid, waar hij gisteren het goede nog deed maar vandaag het kwade aanricht, waar de mens van het leven en de omgeving een dystopie kan maken of een place to be, dat is het tweede luik, de omgevingsanalyse. Het einde van de grote verhalen met de grote verschrikkingen van de XXste eeuw. Ik vat ze samen: de overgang van de XIXde naar de XXste eeuw, de eerste helft van de XXste eeuw, met de Grote oorlog en de grote crisissen, wordt gekenmerkt door een wantrouwen tegen het optimisme van de Verlichting van de XVIIIde eeuw en nog strafte het vooruitgangsgeloof van de XIXde eeuw. Niet de vrijheid, gelijkheid of broederlijkheid, laat staan redelijkheid bepalen het uitzicht van de maatschappij dan wel nihilisme, driftmatigheid, kapitalisme, economische crisissen en wereldoorlogen. Gevolgd door toenemend individualisme, secularisatie en daarmee gepaard gaande deculturalisatie en een relativisme neigend naar nietsisme. Misschien best te vatten onder: het einde van de grote verhalen, waarmee bedoeld wordt: het einde van een referentiekader, van samenhang in de betekenis van zingeving zowel als van cohesie. Het einde van maatschappelijke en universele geborgenheid. Cultuurfilosofen getuigen van een cultuur van het onbehagen. Ik citeer Roland Barthes, uit zijn *Plaisir du texte* uit 1973: *“Er wordt niet meer bemind, er wordt niet meer gevreesd, en er wordt niet meer verteld.”* En dan citeer ik een van mijn favoriete auteurs, Ben Okri, een Nigeriaans-Brits schrijver die in de

jaren '90 de Bookerprijs won. Ik vind hem heel profetisch, wij hebben hem ook met de Universiteit van het Algemeen Belang het eerste doctoraat in de Utopia gegeven. Ik citeer uit zijn essaybundel *Een vorm van Vrijheid*: "*Levend in een opgebroken wereld* – en die opgebroken wereld verwijst naar *The waste Land* van T.S. Eliot, a heap of broken images - *Levend in een opgebroken wereld denken we wel eens dat de kunst van het vertellen dood is, levend in een wereld zonder samenhangend geloof, een wereld die zijn middelpunt kwijt is, waar een veelvoud van botsende versies van de werkelijkheid in de geest herrie maken, denken we wel eens dat vertelling en betovering er niet meer toe doen.*" Dat is een triest denkbeeld, erger nog, het denkbeeld impliceert dat we geen basis meer hebben om met elkaar te kunnen praten, dat er geen continuïteit bestaat in de menselijke ervaring en dat er geen magische plekken meer in ons aanwezig zijn die we bij elkaar kunnen oproepen. We moeten echter bedenken dat de geschiedenis versplinterd kan zijn maar het menselijk mysterie blijft. De oude vertellers brachten de wereld binnen in onze ziel. Zij maakten het innerlijke en het uiterlijke leven tot een eenheid. Meer dan ooit hebben we hun magie, hun moed, hun liefde, hun vuur nodig. Juist in een versplinterde, gebroken tijd hebben we mysterie en een herlevend gevoel van verwondering nodig om weer heel te worden. We moeten tot op de bodem gaan, naar de diepte van het hart en opnieuw gaan leven zoals we nog nooit geleefd hebben. Verhalen verrijken de wereld, verhalen kunnen levens veranderen en vertellen is altijd mooi, zelfs wanneer het tragisch is. Vertellen

verbindt ons weer met de grote zee van het menselijk lot, het menselijk lijden en de menselijke transcendentie.

Ik vervolg met een citaat uit *A Short History of Myth* van Karen Armstrong uit 2005: “*Misschien hebben wij ons in materieel opzicht ontwikkeld, maar in spiritueel opzicht zijn we sinds de spiltijd niet verder gekomen en misschien zijn we, omdat we de mythos hebben onderdrukt, er zelfs op achteruit gegaan.*” We verlangen er nog steeds naar onze dagelijks omstandigheden te overstijgen en hunkeren naar een volle tijd, een intenser bevredigend leven.

Van *The Culture of Narcissism*, het grote standaardwerk van Christopher Lasch uit de jaren '80 tot *Bowling Alone* van Robert Putnam uit de jaren '90, vervolgens van *The Shock Doctrine* van Naomi Klein en *An Inconvenient Truth* van Al Gore tot *Borderline Times* van Dirk De Wachter, eigenlijk een bestseller, hoe significant! Van *De neoliberale waanzin* van Paul Verhaeghe tot *De economie van goed en kwaad* van Thomas Sedláček, van *The Corporation*, een ongemeen boeiende documentaire van Achbar en Abbott tot *De val van Prometheus* van Ton Lemaire, van *De infantiele consument: hoe de markt kinderen bederft, volwassenen klein houdt en burgers vertrouwt* van Benjamin Barber tot *De waarde van (n)iets* van Raj Patel. Crisis alom, mensen zijn ongelukkig en of de crisis nu economisch, dan wel financieel of ecologisch of sociaal is. Maar het gaat om een beschavingscrisis, zoals onder meer Luc Ferry stelt, om een zijns crisis, en ik neem u mee in een flash-back. Ik neem u mee naar de VN-klimaatconferentie van Rio in 1992. Een van de merkwaardige toespraken komt van het 12-

jarige meisje Severn Suzuki. Zij is met nog twee vriendjes en ze hebben er voor gespaard om helemaal van Canada naar Rio te komen. De kern van haar toespraak: ze beschrijft hoe ze lijdt; haar vader een arts en ecologisch zeer bewust heeft haar ogen geopend. Ze getuigt van haar pijn bij het zien hoe het klimaat en ook de medemens lijden. Het merkwaardige in haar toespraak is het volgende: *“You – en ze richt zich tot de participanten - you parents, adults, you at school, ... you teach us what not to do, how to behave; why do you go out and DO the things you tell us NOT to do; you are not what you say, you are what you do, make your actions reflect your words!”* met andere woorden: walk your talk. En dit is misschien een nieuwe insteek in de analyse van de crisis: Severn Suzuki verwijst eigenlijk onbewust naar iets wat de Bernard Mandeville de 18de-eeuwse Nederlandse filosoof, auteur van *The Fable of the Bees: Private Vices, Public Benefits* (in het Nederlands: *De wereld gaat aan deugd ten onder*) stelt dat als de wereld vooruit gaat, dan moet je je eigenlijk niet baseren op die deugden die binnenskamers of in jouw principes huizen, namelijk rechtvaardigheid, mededeelzaamheid, eerlijkheid, liefde, genegenheid. Want zo werkt het niet in het publieke leven, daar zijn die deugden eigenlijk taboe. En dat klopt. De vigerende waarden in het publieke leven zijn concurrentie, hebzucht, expansie, meedogenloosheid en hebzucht als de hoofdzonde. Zo leek de kapitalistische economie lange tijd te draaien, vooruit te gaan, te groeien, en ik vind dat heel intrigerend, dat grijpt mij enorm aan. Petrella noemt dat de kapitalistische theologie. Maar ze lijkt alleen te draaien voor the happy few, the 1 percent, en dit ten koste van de velen, de 99

percent, ten koste van het klimaat, de toekomstige generaties. Maar – en dat is mijn naïef standpunt – misschien is het juist doordat we onze deugden thuis gelaten hebben en de wereld hebben laten draaien en groeien op basis van eigenlijk vices, ondeugden, dat die vierkant is gaan draaien. Als we dat denken, wil dit zeggen dat wij niet in crisissen leven maar dat wij gewoon leven, dat we de logica beleven van een pervers systeem. Deze crisis – een crisis betekent een breuk, een anomalie – is het logische gevolg van een immorele manier van in de wereld staan. Deze wereld, voor mij, deze kapitalistische theologie, is contrapedagogisch. Ze doet namelijk een beroep op drift, op het genot, op de almachtsillusie en die slingert dan naar een onmachtskater. De diagnose van onze cultuur is manisch-depressief. Van hybris, waarvoor gewaarschuwd wordt, naar depressie. Wat volgens mij erg is aan het neoliberalisme en waar mijn voorganger Paul Verhaeghe ook op gewezen heeft is het schizoïde, in die zin van, laat kinderen opgroeien met kleuterboekjes, met smurfen, met sprookjes waarin het goede het doel is in het leven en dat zal winnen. Gargamel, de stouterik, gaat onmiskenbaar op zijn bek. Maar als je om je heen kijkt en ziet hoe de wereld draait, dan zie je precies het omgekeerde. Wat doe je dan als je groot wordt, als je in de grote mensenwereld stapt? Ofwel ga je ook een dubbelleven leiden, waarden die je in je privéleven in je innerlijke binnenland beleeft ga je verloochenen in het leven daarbuiten. Ofwel kan je dat niet bolwerken - en dat is misschien maar gezond ook - en hoeft het niet meer, die grote mensenwereld, die maatschappij. En zo haakt men af, onverbonden, en misschien ook onverbonden met zichzelf. Het

kan, dames en heren, anders en beter. Het kan waardengeoriënteerd, het kan zingericht zijn. En dan citeer ik terug even Sloterdijk uit zijn boek *Sferen*: “*De mensen maken hun eigen klimaat, maar ze maken het niet uit niets*” en dan heeft hij het over politiek “*de zelfbeschikking van sfeer betekent daarom meer dan datgene wat tot dusver voor politiek doorging.*” Sferen, dat is politiek en sferen zijn gedeelde ruimten die door gemeenschappelijk bewoning in hen opgespannen worden. Ze zijn het eerste product van menselijke samenwerking, ze vormen het onstoffelijke en niettemin allerreëelste resultaat van een oerarbeid die zich enkel in resonanties afspeelt. Het is niet de arbeidsdeling die het proces van de beschaving heeft bespoedigd, maar de sfeerdeling. Ze is de oeruitspraak van de gemeenschap in zichzelf over zichzelf. Zoals elk gedeeld leven is politiek de kunst van het atmosferisch mogelijke.

(III. TO CARE OR NOT TO CARE)

En zo kom ik aan mijn derde deel ‘to care or not to care’. De voorwaarden: een gezonde geest voor die eutopie of utopie, een gezonde geest in een gezond lichaam en met het hart op de juiste plaats. Geen gezonde mens zonder een gezonde maatschappij. En daarvoor is een paradigmashift noodzakelijk: een nieuw verhaal van de wereld. Van verontwaardiging tot engagement via de weg van de hoop en het geloof in het onwaarschijnlijke en zopas citeerde ik boektitels van Stéphane Hessel: *Indignez-vous!*, *Engagez-vous!*, *Le chemin de l’espérance*, *Tout comptes faits...*

Je moet je leven veranderen – een van de jongste boeken van Sloterdijk en daar wil ik even op ingaan want daar situeert zich die acrobatische ethiek, die ik eigenlijk impliciet in het voorgaande aanbracht. Peter Sloterdijk heeft zich voor zijn boek *Je moet je leven veranderen* gebaseerd op een gedicht van Rilke – ik kom straks nog terug op Rilke – die in zijn gedicht bij een beeld, een torso van een jonge man, Apollo, eigenlijk een ervaring van epifanie heeft van openbaring van schoonheid. Hij wordt overrompeld en waardoor? Er gaat een imperatief van uit, een imperatief tot levensverandering, een wake-up call, een zweepslag en daar bouwt Sloterdijk op verder. Ik probeer het plastisch voor te stellen. We zijn niet wat we zijn in Anfang, wij zijn, wij vallen niet samen met onze geworpenheid, zoals Heidegger het noemt, wij zijn geen être en soi, om Sartre aan te halen, maar wij hebben te zijn, wij ontwerpen onszelf ook mede met de materie, die we geërfd hebben, met de materie, de antithese waarmee we geconfronteerd worden en dat maakt onze identiteit een ‘synthesische’ identiteit, een groeiende, een evoluerende, zich ontwerpende identiteit en wij zijn die koorddansers, die acrobatische ethiek, wij zijn de koorddansers die op het gespannen koord staan van wie we tot nu toe zijn naar diegene die we zouden kunnen zijn. Die transcendentale drift die helaas te veel wordt ingevuld door meer hebben in plaats van meer zijn. Dus die acrobatische ethiek, dat koord dansen tussen wie we nog maar zijn en wat we zouden kunnen zijn, dat oefenen in een beter zelf zijn, in een beter mens te zijn, en je zou kunnen zeggen in het vocabularium van Levinas, dat eindigt, bij mij, dat eindigt dus ook bij mijn leven, dat eindigt bij de dood.

Dat is een totalitair eindig systeem, ten ware - en dan worden we dus eindelijk gered - dat datgene wat buiten het ik is binnenbreekt bij ons, en onze eindigheid, onze begrensdheid open breekt en een appel doet. Denk in verband met appel aan Levinas: *"l'autre oblige sans force"*. Namelijk de ander vraagt aan mij: gij zult niet doden of met andere woorden: doe mij recht. Laat mij leven, doe mij tot mijn recht komen. Doe mij graag bestaan. Wij hebben het vermogen om de ander graag te doen bestaan. En om nu terug te keren naar de termen van Sloterdijk, de zelfverbetering wordt opengebrouwen doordat de wereld en haar zeven miljard bewoners mij eigenlijk smeken om een antwoord. En mijn eerste manier om in relatie te staan met het andere is de aandacht en vervolgens de antwoordelijkheid. Ik hecht daar heel veel belang aan. De aandacht en de antwoordelijkheid. Dat is onze verantwoordelijkheid

En nu over zorg: to care or not to care. Die zelfverbetering die ook wereldverbetering incorporeert, wordt op een hoger niveau getild, veel hoger dan het ooit zou kunnen zijn, als we alleen maar met onszelf bezig zouden zijn. En die wereldverbetering omhelst in feite de kleine goedheid zoals Levinas dat noemt, of de *Kleine revoluties* in het boek van Rik Pinxten of bij Hans Achterhuis, ik citeer hem in een interview: *"Mijn studie over de utopieën heeft mij afkeer doen krijgen voor de grote ideeën. Ik zie de verandering veeleer komen op kleine schaal, kleine groepen mensen die tussen markt en staat in, het heft in eigen handen nemen."* Ik heb daar prachtige voorbeelden van: het walk your talk, *Het verlangen goed te leven*,

een boek van Bram van de Klundert, duurzame ontwikkeling tussen maakbaarheid, mondialisering en moraal. Prachtig boekje, *Pleidooi voor een nieuwe publieke moraal* van Joep Dohmen, de auteur die werkt rond levenskunst, maar de levenskunst die niet de egocentrische, maar de betrokkene is. Hij verwijst naar het jongste boek van Luc Ferry, de Franse filosoof: *Over de liefde*, dat gaat over onderwijs, over pedagogie, over educatie. Ik verwijs naar *Compassion* van Karen Armstrong, ik verwijs naar *Not-for-Profit* en *Creating Capabilities* van Martha Nussbaum. Het speelt allemaal rond 2008, 2009, niet alleen de jaren van de crisis, ook de jaren van het verschijnen van onwaarschijnlijk sterke wake-up calls, van grote geesten: *The Empathic Civilization* van Jeremy Rifkin. *Een tijd voor empathie* van Frans de Waal, *Eén wereld; ethiek in een tijd van globalisering* van Peter Singer, *365 Ways to Save the World* en *How to Green Your Office* en misschien bent u nieuwsgierig naar *Bruto Nationaal Geluk, made in Bhutan* en geland in de Universiteit voor het Algemeen Belang. Ik schets even de historiek. Met onze Universiteit voor het Algemeen Belang, we zijn niet gesubsidieerd, een not for profit universiteit, we werken uitsluitend met vrijwilligers. Een van hen is Maarten Desmet, niet toevallig ook mijn zoon. Toen Maarten zijn laatste jaar architectuur zou beginnen in Brussel, stond er een oproep ad valvas en hij belde mij op – hij woonde toen niet meer thuis – en hij zei: ‘Mama, er hangt een oproep om een maand een project te gaan doen, ontwikkelings-samenwerking met een VLIR-beurs in Bhutan.’ Ik wist niet waar Bhutan lag. Bhutan was blijkbaar het laatste Boeddhistische koninkrijkje in de Himalaya en ik dacht even dat die Chi-

nezen iets over het hoofd gezien hadden. Dat land was bezig niet met het Bruto Nationaal Product maar met het Bruto Nationaal Geluk'. En toen dacht ik, nu zijn we precies met Kuifje in Bhutan op zoek naar Bruto Nationaal Geluk. Bon, hij is daar naartoe gegaan, hij is daar langer gebleven dan voorzien, werd op slag verliefd op het land, op de mensen en op hun inspanningen om niet de economische groei maar het welzijn, dat wel spiritueel is, maar ook heel concreet tot doel en maatstaf van politiek te maken. Dat was dus een innovatie van samenlevingsopbouw, een implementeren van duurzame ontwikkeling en hij heeft niet alleen zijn master gehaald toen, hij is een paar keer per jaar terug gegaan. Hij heeft duurzame architectuur en urbanisatie bestudeerd, en dus eigenlijk ook het Bruto Nationaal Geluk, want dat Bruto Nationaal Geluk werd ondertussen ook een motto binnen de Verenigde Naties, die vorig jaar 20 maart hebben ingesteld als de Dag van het Geluk. Niet het hedonistische, particuliere, singuliere geluksgevoel of sentiment maar de kwaliteit van het bestaan van het leven in zijn geheel. Als het goed gaat met de wereld, als het goed gaat met de ander dan zorgt dat voor een grote mate van tevredenheid bij onszelf. Dat kan je lezen bij Jeremy Rifkin, dat kan je lezen bij Frans De Waal, enzovoort. Bruto Nationaal Geluk draait rond 9 domeinen: het psychologisch welzijn, gezondheid, tijdsgebruik, educatie, cultuur, deugdelijk bestuur, vitaliteit van de gemeenschap, ecologische diversiteit en veerkracht en ten slotte levensstandaard. Er zijn indicatoren, er zijn objectieve en subjectieve criteria. Vorig jaar hebben we daarrond een boek uitgegeven met Maarten Desmet als hoofdauteur voor het Bhutaanse luik. Bhutan in-

spireert met dat Bruto Nationaal Geluk de wereld. We hebben aan 17 Vlaamse auteurs gevraagd om die intentie van Bruto Nationaal Geluk te vertalen naar de Vlaamse context, naar stedelijke context niet om terug gaan navelstaren maar om think globally, act locally en act locally en think globally in de praktijk te brengen. Ik heb hierin het stuk onderwijs en educatie op mij genomen.

Ik zou willen afronden met mooie woorden van auteurs die mij zeer na aan het hart liggen en die de cirkel moeten rond maken, terug naar het vertrekpunt van onze reis, en dan wil ik eventueel op uw vragen ingaan over de UAB of over Bruto Nationaal Geluk.

Ik wil uit het hele mooie boekje, dat Ben Okri in opdracht heeft geschreven voor de millenniumwissel, de laatste tekst voorlezen:

“Want na de evangeliën, na de menselijke en goddelijke komedies, na de duizend-en-één nachten, na schuld en boete, oorlog en vrede, trots en vooroordeel, het geraas en het gebral, tussen goed en kwaad, het zijn en het niets, na de storm, het proces en het braakland, nadat de wereld uiteen is gevallen, na 100 jaar eenzaamheid en het zoeken naar de verloren tijd... In het koninkrijk van deze wereld kunnen wij de goden nog steeds verbazen in menselijkheid en de stof van toekomstige legenden vormen als wij maar durven echt te zijn en de moed hebben in te zien dat dit de tijd is om de beste droom te dromen van alle dromen die er zijn.”

Rilke: *“Wij zijn in het leven gezet, als het element waarin wij het beste passen, en wij zijn bovendien zo sterk op dit leven gaan lijken dat wij, als we ons rustig houden, door een gelukkige mimicry nauwelijks te onderscheiden zijn van alles wat ons omgeeft. We hebben geen reden tot argwaan jegens onze wereld, want zij is niet tegen ons. Heeft zij verschrikkingen, dan zijn het onze verschrikkingen. Misschien is al het verschrikkelijke in diepste wezen wel het hulpeloze dat ons om hulp vraagt.”*

Terug Ben Okri: *“De enige hoop ligt in het scheppen van alternatieve waarden, alternatieve werkelijkheden. De enige hoop ligt in de durf om je plek in de wereld opnieuw te dromen – een mooie activiteit van de verbeelding en langdurige activiteit van het zelf worden. We moeten ook het vuur van de liefde hebben om de bevroren stromen van binnen te ontdooien. We moeten onbevangen, met nieuwe ogen naar elkaar kijken. Dat moeten we blijven doen. Elke dag.”*

David Foster Wallace uit *Dit is water*: *“Maar als je echt hebt geleerd hoe je moet denken en aandachtig naar de wereld moet kijken, dan weet je dat je alternatieven hebt. Dan ligt het feitelijk binnen je vermogen om een drukke, hete, trage, vijandige situatie niet alleen als betekenisvol te ervaren maar tevens als heilig en bezielend van het krachtige vuur dat ook de sterren ooit heeft aangestoken: medegevoel, liefde, de eenheid van alle dingen onder de oppervlakte.”*

En dan Jan Lauwereyns: *“En toch heb ik daar mijn eigen hart voor nodig. Waar is mijn hart? Buiten. Het wil overal zijn, in*

alle dingen. Overal en nergens? Hoe kan mijn hart naar 'buiten'? Via mijn inlevingsvermogen? Door andere perspectieven te nemen. Door mij voor te stellen dat ik een aap ben, een stoel, een wolk in de hemel, een appartementsgebouw – om te voelen wat zij voelen, om te begrijpen wat zij begrijpen. Ik treed buiten mijn grenzen, en doe een oefening in het luchtledige. Alsof ik niet besta, en toch tegelijk wel. Alsof ik niet beperkt ben tot 'mij'. Alsof ik 'mij' kan opgeven om deel uit te maken van alles – alles onder de grote hemel, alles in het heelal. Daarvoor is het hart broodnodig – het hart dat een hart heeft voor alle harten. Meer nog, als de mens een diersoort is die mag blijven bestaan, dan is het enkel en alleen omdat, en voor zover dat, er mensen zijn die onzelfzuchtig streven naar wat goed is voor alle harten. Noem mij naïef, maar ik geloof dat alle mensen dat willen, of zouden willen kunnen willen."

Voilà, dat was mijn reis.

Rainer Maria Rilke

Archaischer Torso Apollos

Wir kannten nicht sein unerhörtes Haupt,
darin die Augenäpfel reiften. Aber
sein Torso glüht noch wie ein Kandelaber,
in dem sein Schauen, nur zurückgeschraubt,

sich hält und glänzt. Sonst könnte nicht der Bug
der Brust dich blenden, und im leisen Drehen
der Lenden könnte nicht ein Lächeln gehen
zu jener Mitte, die die Zeugung trug.

Sonst stünde dieser Stein entstellt und kurz
unter der Schultern durchsichtigem Sturz
und flimmerte nicht so wie Raubtierfelle;

und bräche nicht aus allen seinen Rändern
aus wie ein Stern: denn da ist keine Stelle,
die dich nicht sieht. Du musst dein Leben ändern.

Rainer Maria Rilke

Archaïsche torso van Apollo

Wij zagen nooit zijn ongekend gezicht,
De oogappels die daarin rijpten. Maar
zijn torso gloeit nog als een kandelaar,
waarin zijn blik, met een getemperd licht,

nog glanzen blijft. Anders zou jou de boeg
der borstkas niet verblinden, en in 't zacht
draaien der lendenen was niet die lach
naar 't midden toe dat het geslachtsdeel droeg.

Anders stond deze steen geknot, beschadigd,
in zijn doorschijnende schoudercascade,
en zou niet glinsteren als roefdierhuid,

en zou niet als een ster losbreken uit
zijn vorm: geen plek aan hem die jou niet ziet.
Zo doorgaan met je leven kun je niet.

(Vertaling: Peter Versteegen)

www.hetbeleefdegenot.be